

سورة الاحقاف

وزارت آموزش و پرورش
سازمان آموزش و پرورش استان خوزستان
مدیریت آموزش و پرورش ناحیه ۱ اهواز

دیرستان حضرت نرجس (س)

کتاب: علوم و فنون ادبی دهم

درس دوازدهم: جناس و انواع آن

مدرس: اعظم ویسی

به دو کلمه هم جنس و همسان «جناس» می‌گویند. این دو گاه جز معنا، هیچ گونه تفاوتی با هم ندارند، و گاه علاوه بر معنا، در یک واج (مصوت یا صامت) ناهمسان هستند.

ارزش جناس به موسیقی و آهنگی است که در کلام خلق می‌کند.

جناس در یک نگاه کلی دو دسته است: همسان و ناهمسان.

جناس همسان (تام):

یکسانی دو واژه، با معانی متفاوت، است. ارزش موسیقایی جناس تام در سخن بسیار است.

«برادر که در بند خویش است نه برادر، نه خویش است.»

خودش

قوم و خویش-فامیل

پدر با پسر یکدگر را کنار

در آغوش

گرفتند کرده غم از دل کنار

گوشه ای دور

«سعدی»

«اسدی توسی»

انواع جناس ناهمسان (ناقص):

اختلافی: ناهمسانی واژه‌ها در یک واج اوّل، وسط یا آخر. (به جز مصوّت کوتاه)

مگذران روز سلامت به ملامت، حافظ

چه توقّع ز جهان گذران می‌داری «حافظ»

کنونت که چشم است اشکی ببار

زبان در دهان است عذری ببار «سعدی»

بوی جوی مولیان آید همی

یاد یار مهربان آید همی

«رودکی»

افزایشی: ناهمسانی واژه‌ها در تعداد واج.

کفر است در طریقت ما کینه داشتن آیین ماست سینه چو آئینه داشتن

«طالب آملی»

گر مر او را این نظر بودی مدام چون ندیدی زیر مشتی خاک، دام

«مولوی»

در این حضرت چو مشتاقان نیاز آرند، ناز آرند

که با این درد اگر در بند درماند، درماند

جناس تام

«حافظ»

اعظم ویسی / ناحیه ۱ اهواز

حرکتی: ناهمسانی واژه‌ها در مصوّت‌های کوتاه.

نوبهار است در آن کوش که خوش دل باشی

که بسی گُل بدمد باز و تو در گِل باشی

حافظ

ای مِهَر تو در دل‌ها، وی مُهر تو بر لب‌ها

وی شور تو در سرها، وی سرّ تو در جان‌ها

سعدی

وگر می‌گنی، می‌گنی بیخ خویش

مکن تا توانی دلِ خلق، ریش

سعدی

توجّه: جناس میان دو واژه را زمانی جناس ناقص می‌خوانیم که: اختلاف آنها بیش از یک حرف نباشد.

اشتقاق: هم ریشه بودن واژه ها در حروف اصلی را «**اشتقاق**» می نامند،

این هم ریشگی و تکرار واج ها بر موسیقی سخن می افزاید.

اکنون بیت های زیر را با هم می خوانیم:

گل نعمتی است هدیه فرستاده از بهشت مردم کریم تر شوند اندر نعیم گل

«کسایی»

واژه های مشخص شده از یک ریشه (ن، ع، م) ساخته شده اند و چند واج یکسان

دارند؛ این یکسانی واج ها از عوامل غنای موسیقی لفظی شعر است.

وجه خدا اگر شودت **منظر نظر** زین پس شکی نماند که صاحب نظر شوی
«حافظ»

ز مشرق سرکوی آفتاب **طلعت تو** اگر **طلوع کند طالع** همایون است
«حافظ»

در این دو بیت، کلمات «**منظر و نظر**» و «**طلعت، طلوع، طالع**»، به ترتیب، در سه
صامت «**ن، ظ، ر**» و «**ط، ل، ع**» مشترک‌اند. این هم ریشگی، موسیقی دل نشینی
را به وجود آورده است.

جا سپاس